

ÇİN

TARİH, KÜLTÜR VE MEDENİYET

JOHN KING FAIRBANK

MERLE GOLDMAN

VakıfBank Kültür Yayınları: 0465
Tarih: 0117

ÇİN

FARİH, KÜLTÜR VE MEDENİYET
JOHN KING FAIRBANK
MERLE GOLDMAN

Özgün Adı

China

A New History

Türkçesi

Aişe Handan Konar

Yayın Danışmanı

Ekrem Demirli

Proje Editörü ve Son Okuma

Ömer Uzunagaç

Kapak ve Sayfa Uygulama

Faruk Özcan

Kitap Editörleri

Giray Fidan

Esra Çifci

Kapak Görseli

“Nehirde Bahar Festivali”

**Song Hanedanı döneminde 1085-1145 yılları
arasında yaşamış olan ressam Zhang Zeduan'a ait
panorama resmi.**

VakıfBank Kültür Yayınları

İnkılap Mahallesi

Dr. Adnan Büyükdeniz Caddesi

No: 7/A1 – Kat 13

34768 Ümraniye / İstanbul

Telefon: 0 216 285 9571

www.vbky.com.tr - info@vbky.com.tr

Sertifika No: 40141

© Vakıf Pazarlama San. ve Tic. A.Ş., 2026

© 1992, 1998, 2006 by the President and Fellows of
Harvard College

ISBN 978-625-5848-84-0

*Kitabın Türkçe yayın hakları Akcalı Ajans aracılığıyla
VakıfBank Kültür Yayınları'na aittir. Tanıtım amacıyla,
kaynak göstermek şartıyla yapılacak sınırlı alıntılar
dışında, yayıncının yazılı izni olmaksızın hiçbir
elektronik veya mekanik araçla çoğaltılamaz. Eser
sahiplerinin manevî ve mali hakları saklıdır.*

*1992, 1998, 2006 by the President and Fellows of Harvard
College. Published by arrangement with Harvard
University Press.*

Baskı

Mega Basım Yayın San. ve Tic. A.Ş.

Cihangir Mah. Güvercin Cad. No: 3/1

Baha İş Merkezi A Blok Kat: 2

34310 Haramidere, Avcılar / İstanbul

Tel: 0 212 412 1700

www.mega.com.tr - info@mega.com.tr

Sertifika No: 44452

1. Baskı: Haziran 2026

ÇİN
TARİH, KÜLTÜR VE MEDENİYET

JOHN KING FAIRBANK
MERLE GOLDMAN

TÜRKÇESİ
AIŞE HANDAN KONAR

JOHN KING FAIRBANK

1907 yılında Güney Dakota eyaletinin Huron kentinde dünyaya gelen Fairbank, Çin üzerine yaptığı çalışmalarla tanınan seçkin bir akademisyen ve Harvard Üniversitesi tarih profesörlerinden biri olarak uzun yıllar görev yapan önemli bir bilim insanıdır. Fairbank, yükseköğrenimine Wisconsin Üniversitesi'nde başlamış, ancak daha sonra Harvard Üniversitesi'ne geçerek 1929 yılında mezun olmuştur. 1929-32 yılları arasında Rhodes bursiyeri olarak bulunduğu dönemde Pekin'e gitmiş ve Qinghua Üniversitesi'nde öğretim görevlisi olarak çalışmıştır. Ardından, Rockefeller Vakfı bursiyeri olarak iki yıl boyunca Çin'in yaklaşık bir düzine eyaletinde kapsamlı seyahatler yapmıştır. 1936 yılında Harvard Üniversitesi akademik kadrosuna katılan Fairbank, o döneme kadar daha çok Çin'in antik dönemleriyle sınırlı kalan bu alana yeni bir yön kazandırmıştır. 1959 yılında Harvard Üniversitesi'nde Francis Lee Higginson Tarih Profesörlüğü'ne atanmış, 1977 yılında emekliye ayrılmıştır. Akademik faaliyetlerinin yanı sıra Fairbank, hem Çin hükümetine hem de Amerika Birleşik Devletleri hükümetine danışmanlık yapmıştır. Fairbank, 1948 yılında ilk baskısı yayımlanan *The United States and China* (Amerika Birleşik Devletleri ve Çin) adlı eseri başta olmak üzere, yirmiden fazla kitap yazmış ve derlemiştir. Edwin O. Reischauer ile birlikte kaleme aldıkları *East Asia: The Great Tradition* (Doğu Asya: Büyük Gelenek) ve *East Asia: The Modern Transformation* (Doğu Asya: Modern Dönüşüm) başlıklı ders kitapları, alanda klasik kabul edilen kaynaklardır. Ayrıca Amerikan Tarihçiler Derneği (American Historical Association) ve Asya Araştırmaları Derneği (Association for Asian Studies) başkanlıklarını da yürütmüştür. Fairbank, 14 Eylül 1991 tarihinde, 84 yaşında hayatını kaybetmiştir.

MERLE GOLDMAN

12 Mart 1931 doğumlu olan Merle Goldman, 1953 yılında Sarah Lawrence College'dan lisans derecesini, 1957 yılında Radcliffe College'dan yüksek lisans derecesini almıştır. 1964 yılında ise Harvard Üniversitesi'nde Tarih ve Uzak Doğu Dilleri alanında doktorasını tamamlamıştır. Akademik kariyerine 1963-64 yılları arasında Wellesley College'da Uzak Doğu Tarihi alanında başlayan Goldman, 1972'den 2001 yılına kadar Boston Üniversitesi'nde Çin tarihi üzerine öğretim faaliyetlerinde bulunmuştur. 1974 yılında, Amerikan Üniversiteleri Rektörleri Heyeti'nin Çin'e düzenlediği ziyarette Çin uzmanı olarak heyete eşlik etmiştir. 1978 yılından bu yana Dış İlişkiler Konseyi (Council on Foreign Relations) üyesi olan Goldman, 1988 yılından itibaren İnsan Hakları İzleme Örgütü'nün (Human Rights Watch) bir alt kuruluşu olan Asia Watch'un yönetim kurulu üyeliğini yürütmüştür. Ayrıca 1983 yılından itibaren Harvard University Press'e danışmanlık yapmıştır. Merle Goldman, 16 Kasım 2023 tarihinde, 92 yaşında hayatını kaybetmiştir. Goldman'ın başlıca eserleri şunlardır: *China's Intellectuals: Advise and Dissent* (Çin'in Aydınları: Öğüt ve Muhalefet) ve *Sowing the Seeds of Democracy in China: Political Reform in the Deng Xiaoping Decade* (Çin'de Demokrasinin Tohumlarını Ekmek: Deng Xiaoping Döneminde Siyasal Reform).

AİŞE HANDAN KONAR

2007 yılında Boğaziçi Üniversitesi Çeviribilim Bölümü'nden mezun oldu. Ardından Osmanlı dönemi Türk edebiyatında tercüme algısı, çeviri ve telif eser üretimi üzerine uzmanlaşmak amacıyla Boğaziçi Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü'nde 2011'de yüksek lisansını ve 2018'de doktorasını tamamladı. Shanghai Üniversitesi, Boğaziçi Üniversitesi ve Yeditepe Üniversitesi'nde dersler verdi. Doğu'da ve Batı'da çeviri tarihine ve özellikle geçmişteki eser üretme yöntemlerine yoğunlaşan akademik çalışmalarının yanı sıra çeviri pratiğinden de kopmayarak çeşitli yayınevleri için kitap çevirmenliği yaptı ve yapmaya devam etmektedir. Hâlihazırda, İstanbul Okan Üniversitesi Çeviribilim Bölümü'nde öğretim üyesi olarak çalışmakta ve İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi dekan yardımcılığı görevini yürütmektedir.

İÇİNDEKİLER

Editörün Önsözü	7
Genişletilmiş Basıma Önsöz	9
Özgün Basıma Önsöz	11
Giriş: Çin Tarihini Anlamaya Yönelik Yaklaşımlar	15

BİRİNCİ BÖLÜM

İMPARATORLUKTA MUTLAK İKTİDARIN YÜKSELİŞİ VE ÇÖKÜŞÜ

1 Kökenler: Arkeolojinin Keşifleri	43
2 İlk Birleşme: İmparatorluk Döneminde Konfüçyanizm	61
3 Budist Çağda Yeniden Birleşme	85
4 Çin'in Altın Çağı: Kuzey ve Güney Song	101
5 Song Çin'i ve İç Asya Paradoksu	121
6 Ming Hanedanlığı Döneminde Yönetim	141
7 Qing Hanedanlığı'nın Başarı Hikâyesi	155

İKİNCİ BÖLÜM

GEÇ İMPARATORLUK ÇİN'İ

1600-1911

8 Kalkınmaksızın Büyüme Paradoksu	177
9 Sınır Kargaşası ve Çin'in Dışa Açılması	197
10 İsyân ve Restorasyon	215
11 Erken Modernleşme ve Qing İktidarının Düşüşü	227
12 Cumhuriyet Devrimi 1901-1916	245

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ÇİN CUMHURİYETİ

1912-1949

13 Çin'de Bir Sivil Toplum Arayışı	267
14 Milliyetçi Devrim ve Nanjing Hükûmeti	287
15 Çin Komünist Partisi'nin İkinci Dirilişi	301
16 Çin'in Direniş Savaşı 1937-1945	319
17 Tayvan'da İç Savaş ve Milliyetçiler	337

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM
ÇİN HALK CUMHURİYETİ

18	Devlet ve Kırsal Alan Kontrolünün Kurulması	353
19	Büyük İleri Atılım 1958-1960	375
20	1966-1976 Kültür Devrimi	389
21	Mao Sonrası Reform Çağı	411
Sonsöz: Yirmi Birinci Yüzyılın Başında Çin		459
Latin Harflerine Çeviri ve Atıflar Hakkında Not		471
Önerilen Okumalar		473
Genel Referans Eserleri		475
Yayıncının Notu		527
Dizin		529

EDİTÖRÜN ÖNSÖZÜ

John King Fairbank (1907-1991), 20. yüzyıl boyunca Amerika Birleşik Devletleri'nde Çin tarihçiliğinin kurumsallaşmasına öncülük eden, bu alandaki ilk kuşak akademisyenlerin yetişmesine doğrudan katkı sunan ve özellikle Harvard Üniversitesi bünyesinde yürüttüğü çalışmalarla bir ekol hâline gelen önemli bir isimdir. Çin'in modernleşme süreci, Batı ile kurduğu ilişkiler ve Qing sonrası toplumsal dönüşümler üzerine yaptığı çalışmalarla yalnızca Amerikan akademisinde değil, dünya genelinde Çin çalışmalarını yönlendiren bir figür hâline gelmiştir.

Fairbank'ın entelektüel kariyeri, Amerika'nın küresel ölçekte bir güç olarak yükseldiği ve Çin'in köklü dönüşümler geçirdiği bir döneme denk gelmiştir. 1930'larda misyoner kökenli burslarla Çin'e giden Fairbank, Qing sonrası Çin toplumunu ve Batı'nın Doğu Asya'daki etkilerini yerinde gözleme imkânı bulmuştur. 1940'lar ve 1950'ler boyunca ABD Dışişleri Bakanlığı ve istihbarat birimleriyle yakın ilişki kurarak, Soğuk Savaş koşullarında Çin'e dair bilgi üretiminde aktif rol oynamıştır. Bu yönüyle hem akademik bilgi üretimine hem de jeopolitik alandaki stratejik düşünceye katkıda bulunan bir entelektüeldir.

Fairbank'ın çalışmaları, temel olarak Amerikan liberal modernleşme paradigması çerçevesinde şekillenmiştir. Ona göre Çin, tarihsel olarak içe dönük, durağan ve geleneksel bir medeniyettir; modernleşme ise esasen Batı ile kurulan temaslar ve bu temaslara verilen tepkiler yoluyla tetiklenmiştir. Fairbank'ın "etki-tepki" (*impact-response*) modeli, Çin tarihini Batı müdahalelerine verilen karşılıklar üzerinden okuyan bir çerçeve sunmuştur. Bu çerçevede Konfüçyanizm, sıklıkla değişime direnç gösteren bir ideoloji; literati (bilgin-bürokrat sınıf) ise reformların önündeki temel engel olarak resmedilmiştir. Bu anlatı, Çin'in modernleşmesini kendi içsel dinamiklerinden çok, dışsal etkileşimler temelinde açıklayan bir tarihsel okuma üretmiştir. Bu yaklaşımın en belirgin sınırlarından biri, Batı'nın modernlik anlayışını evrensel bir kıstas olarak benimsemesidir. Fairbank, yeterince Batılılaşmadığı için Çin'i "başarısız bir modernleşme örneği" olarak değerlendirmiş; Çin'in kendi içsel dönüşüm kapasitesini, toplumsal öznelleşme süreçlerini ve tarihsel mantığını çoğu zaman ikinci plana itmiştir. Bu yönüyle Fairbank'ın eserleri, 1980'li yıllardan itibaren gelişen postkolonyal tarihçilik tarafından haklı olarak eleştirilmiştir. Ancak bu eleştiriler, onun Çin tarihini Batı kamuoyunun gündemine taşıma konusundaki kurucu rolünü ve metodolojik katkılarını gözlememelidir.

Nitekim elinizdeki bu eser, yalnızca Çin tarihiyle ilgilenen araştırmacılar için değil, aynı zamanda modernleşme süreçlerini küresel ölçekte karşılaştırmalı olarak anlamaya çalışan herkes için değerli bir kaynak niteliğindedir. Fairbank bu çalışmasında, Çin'in geleneksel düzeninden modern devlete geçiş sürecinde yaşadığı siyasal, toplumsal ve entelektüel kırılmaları kapsamlı biçimde ele almıştır. Olayları yalnızca kronolojik olarak sıralamakla kalmamış; onları tarihsel bağlamları içinde yorumlamış, iç dinamikler ile dış etkileşimler arasındaki karmaşık ilişkiyi çözümlenmeye çalışmıştır. Böylece okuyucuya, yalnızca “Ne oldu?” değil, “Neden böyle oldu?” sorusuna da yanıt arayan bir tarihsel bakış açısı sunmuştur.

Fairbank'ın Çin'i, dünyadan izole bir medeniyet olarak değil, küresel sistemin parçası olarak değerlendiren yaklaşımı, özellikle Türkiye gibi modernleşme süreci boyunca benzer ikilemlerle karşılaşmış ülkelerin okuyucuları açısından dikkat çekicidir. Çin'in sömürgecilik, merkezîyetçilik, elit üretimi ve halk devrimleri gibi tarihsel deneyimleri, Türkiye'nin kendi geçmişiyle eleştirel kıyaslamalar yapmaya imkân tanımaktadır.

Çin – Tarih, Kültür ve Medeniyet, tarihsel anlatının nasıl kurgulandığını da tartışmaya açan bir kitap olması açısından önemli bir metindir. Fairbank, yalın ve öğretici diliyle Çin'in karmaşık tarihini Batılı kamuoyuna sunarken aynı zamanda bu anlatının kurucu varsayımlarını da beraberinde getirmiştir. Bu yönüyle kitap, hem tarihsel bilgi sunan hem de okuyucuyu düşünmeye teşvik eden çift yönlü bir deneyim sağlamaktadır. Okuyucunun Çin'i sadece öğrenmesini değil, onun nasıl anlatıldığını ve bu anlatıların hangi dünya görüşleriyle inşa edildiğini de sorgulamasını mümkün kılmaktadır.

Geç Qing döneminden başlayarak 20. yüzyılın ortalarına kadar süren modernleşme, parçalanma ve yeniden yapılanma süreçlerini çok yönlü biçimde ele alan bu eser, yalnızca siyasal tarih açısından değil; sosyo-ekonomik ve kültürel dönüşümler bakımından da değerli bir perspektif sunmaktadır. Çin alanındaki araştırmaların henüz gelişme evresinde olduğu Türkiye'de, bu eserin Türkçeye kazandırılması; tarih, siyaset bilimi, sosyoloji ve uluslararası ilişkiler gibi farklı disiplinlerden akademisyenler ve öğrenciler için önemli bir katkı sağlayacaktır. Fairbank'ın bu kapsamlı anlatısı, yalnızca Çin tarihine dair değil, aynı zamanda tarihsel bilgi üretiminin doğasına dair eleştirel bir bakış geliştirmek isteyen herkes için sağlam bir başlangıç noktasıdır.

Bu çevirinin, Çin'i tarihsel bağlamı içinde anlamaya dönük yeni tartışmaların önünü açmasını ve hem akademide hem de genel okuyucuda daha derinlikli bir ilgi uyandırmasını diliyorum.

Esra Çifci
Şubat 2026

GENİŞLETİLMİŞ BASIMA ÖNSÖZ

John King Fairbank, yetişkinlik yılları boyunca tarihi ve toplumuyla kendisini içine çeken Çin üzerine yazmaya ve ders vermeye hayatını adadı. Bu kitap da onun kariyerine uygun bir hatimedir.

Meslektaşları ve öğrencileri tarafından içtenlikle JKF olarak anılan Fairbank, kariyerine İngiliz tarihi akademisyeni olarak başladı. Ancak 1932’de Çin’de doktora tezi için araştırma yaparken diplomatik arşivlerin yayımlanmasıyla Çin çalışmalarının cazibesine kapıldı. Bu tez, Qing Hanedanlığı dönemine ait belgelerin ve Çin’in Batı ile etkileşiminin incelenmesini başlatan öncü bir monografi *Trade and Diplomacy on the China Coast* [Çin Kıyısında Ticaret ve Diploması] olarak ortaya çıktı. 1936 yılında Fairbank, modern Çin tarihini müfredatına dahil ettiği Harvard Üniversitesi Tarih Bölümü’ne katıldı. Alaycı bir dille ve nüktedan slaytlarla verdiği derslerde tarihi, bir hikâye olarak sundu. Sonraki elli yıl boyunca Harvard’da ders vermeye, Washington, D.C.’de ve II. Dünya Savaşı sırasında Çin’de, Birleşik Devletler hükûmeti için çalışmaya ve üç düzineden fazla kitabın yanı sıra yüzlerce makale, inceleme, yorum ve meclis tutanağı yazmaya, ortak yazarlık ve editörlük yapmaya devam etti. Fairbank, sadece Amerika Birleşik Devletleri’nde değil, dünyanın büyük bir bölümünde modern Çin çalışmalarının duayeniydi; bir öğretmen, akıl hocası, yönetici, halk eğitimcisi ve tarihçiydi.

JKF ile ilk kez 1953 yılında Harvard’ın Doğu Asya Bölge Çalışmaları yüksek lisans programına girdiğimde tanıştım. Sonrasında doktora tez danışmanım oldu ve beni Harvard’ın o günden beri bünyesinde bulduğum Doğu Asya Araştırmaları Merkezi’nde (daha sonra “Fairbank Doğu Asya Araştırmaları Merkezi” adını aldı) araştırma görevlisi olmaya davet etti. İlham verici ve titiz bir lisansüstü danışmanıydı. Geleceğin Çin tarihçileri olarak yetiştirdiği kişiler gibi beni de doktora sürecinde ve ardından ilk kitabımın yayımlanmasında bıkip usanmadan yönlendirdi, ikna etti ve zorladı. Boston Üniversitesi’nde ders vermeye başladıktan ve kendi öğrencilerim olduktan sonra bile, onun varlığı daimi ve nüfuzlu olarak kaldı. Bazen beni –genellikle de hafta sonları– sabah 7.00’den önce, yazdığım bir makaleyi ne kadar beğendiğini söylemek ve nasıl “daha da iyi” olabileceği konusunda önerilerde bulunmak için arardı.

Fairbank bu kitabı tamamladığında, Mao sonrası reform dönemi on yıldan biraz daha uzun bir süredir devam ediyordu ve henüz tarihsel bağlam içerisinde

çözömlenebilir değildi. Benim katkım sağladığım 21. Bölüm ve Sonsöz, ilk baskıda yer alan reform dönemini daha ayrıntılı bir şekilde ele alarak daha geniş bir perspektif sunmaktadır. Benim görüşlerim Fairbank'inkilerden bir miktar ayrılmaktadır. JFK'nin dikkate değer özelliklerinden bir diğeri de kendisinden farklı konulara ve yaklaşımlara ilgi duyan öğrencileri benimseme ve teşvik etmedeki istekliliğiydi.

Fairbank demografik ve kurumsal faktörleri vurgulayıp Çin'in benzersizliğinin altını çizirken, ben entelektüel ve siyasi tarihle daha fazla ilgilenme ve Konfüçyanist ve Batılı görüşler arasında daha fazla örtüşme görme eğilimindeyim. O, Mao sonrası dönemi Çin'in baskıcı, geri kalmış yakın tarihinin bir devamı olarak görürken, ben değişime daha açık olarak görüyorum. Onun bu konudaki karamsar görüşü, bu kitabın kısmen 4 Haziran 1989'da Tiananmen Meydanı'ndaki şiddetli baskının akabinde tamamlanmış olmasından kaynaklanıyordu. Kendi önsözünde, on dokuzuncu yüzyıldan önce Çin uygarlığının çoğu yönden Batı'dakinden çok daha ileri olduğunu, ancak modern zamanlarda Çin'in çok geride kaldığını belirtmiştir. Başka bir yerde Çin'deki devrimin bile modern tarihin en uzun, en zor ve en kanlı devrimi olduğunu öne sürmüştür. Sık sık Çin'in gelişen dünyaya yetişip yetişemeyeceği konusunda ümitsizliğe düşmüştür.

Bu soru bugün hâlâ cevapsızdır. Fairbank sık sık Çin'in, dünyanın 1.2 milyarlık ve giderek artan en büyük nüfusunu beslemek, barındırmak ve geçimini sağlamak gibi olağanüstü bir sorunu olduğuna dikkat çekmiştir. Ancak yazdığım sonsözde de belirttiğim gibi, birçok zorluğa rağmen, Mao sonrası dönemde Çin, sorunlarıyla başa çıkmanın yolunu buluyor görünmekte ve eski büyüklüğünü yeniden canlandırma potansiyelini ele geçiriyor hâldedir. Çin, büyük bir güç olmayı başarsa da başaramasa da önümüzdeki yıllarda dünyanın geri kalanı üzerinde büyük bir etkiye sahip olacaktır.

Merle Goldman
Aralık 1997

ÖZGÜN BASIMA ÖNSÖZ

1970'lerden bu yana, büyük Çin devriminin mevcut aşamasını tanımlayan modernleşmenin bir parçası olarak, Çin daha fazla çeşitlilik içeren ve dinamik bir yer olarak belirmektedir. “Tek Çin, Tek Kültür”, eski Konfüçyanist yönetici elitin ısrarlı siyasi birlik idealini yansıtarak hâlâ Çin'deki 1 milyar 250 milyon insanın vatanseverlik sloganı olabilir. Ancak Çin'in 1930'lardan bu yana başından geçen istila, isyan, iç savaş ve reform tecrübesi; merkezî otokrasi ve yerel rızaya yönelik kadim yaptırımını paramparça etmiştir. Çin halkının engin kitlesi arasında eğitim ve ekonomik modernleşme yeni fırsatlar, yeni kariyerler ve yaşam tarzları yaratmaktadır. Yeni fikirler ve siyasi kurumlar da bunun gerisinde kalamayacaklardır.

Çin yaşamındaki bu dönüşüm, beraberinde dünya çapında Çin çalışmalarında dinamik bir büyümeyi getirmiştir. Son yirmi yılda, yazılan mahir monografiler bütünü, Çin'in tarihine ve kurumlarına bakışımızı modernize etmeye başlamıştır. Bu yeni görüş, eski sinologların “Çinliler”in yaşadığı tek bir varoluş formu olarak tek başına Çin'i ele alan yaklaşımını hükümsüz kılmıştır. Binlerce sit alanında kazı yapan arkeologlar, büyük yeni arşivlerde araştırma yapan tarihçiler, yerel bölgeleri inceleyen sosyal bilimciler hep beraber yekpare Çin abidesini parçalamaya başlamıştır.

Çin – Tarih, Kültür ve Medeniyet, bu son çalışmaların çoğunu dikkate almaktadır. Yine de taze kanıtlar ve yorumlar arasındaki bitmek bilmeyen gelgit, her yeni tarih anlatısına, hâlâ çözüme kavuşmamış nice sualle kuşatılmış, muğlak bir çerçeve kazandırmaktadır. Tarihsel bilgeliğin yolu, hepsini burada ve şu anda çözmeye çalışmak yerine, hangi meselelerin hâlâ tartışmalı olduğunu bulmaktan, güncel temel soruları tespit etmektir. Kütüphanelerimiz Çin hakkında her şeyi bilen ama bilmedikleri ne kadar çok şey olduğunu göremeyen yazarların beyanlarıyla doludur. Bilgimizin genişlemesi cehaletimizin çapını da genişletmiştir.

Bu kitabın planı şu şekildedir: Çin sahnesine yönelik çeşitli yaklaşım hatlarını belirttikten sonra, önce hikâyenin en yeni bölümüne, yani Çin'in tarih öncesine bakıyoruz. Arkeoloji, 1920'den bu yana çoğunu doğrulayarak Çin efsane ve mitlerinin kadim kabuğunu kırmıştır. Bilimsel kazılar Pekin Adamı'nı bulmuş, Neolitik Çin'in gelişiminin izini sürmüş ve bir zamanların efsanevi Shang ve Xia hanedanlarının Bronz Çağı başkentlerini gün yüzüne çıkarmıştır. Büyük ölçüde kendi içinde gelişen bir uygarlığın olağanüstü sürekliliğine dair sağlam bir tasvirle söze başlıyoruz.

Ardından, imparatorluk otokrasisinin, seçkinlerin ve onların yönettiği devlet ve toplumun büyümesinin izini süreceğiz. Han, Tang, Song, Ming ve Qing gibi belli başlı dönemler üzerine yapılan yeni çalışmalar, Çin'in başarılarının karmaşıklığını takdir etmemizi sağlamıştır. Hiçbir zaman bu kadar az kişi, bu kadar çok kişiye, bu kadar uzun süre hâkim olmamıştır. Yine de otokrasi ve elitizmdeki bu başarı bir sorun da bırakmıştır. Hükümdarın ritüel liderliği, seçkinlerin ahlaki ilkeleri kendi kendilerine telkin etmeleri, bürokrasinin halk arasında akıllıca kendi kendini düzenleyen mekanizmaları ve ihtiyaten saklanan şiddetli cezalardan oluşan imparatorluk harmanı, hep birlikte kendi kendine yeten ve kendi kendini devam ettiren bir medeniyet yaratmıştır. Ancak tüm bunlar, modernleşmeye önderlik etmek için motive bir hükümete sahip bir ulus-devlet oluşturmamıştır.

Çin'in son iki bin yıllık tarihi incelendiğinde, bugün tüm Çinli vatanseverleri rahatsız eden büyük bir paradoks içermektedir. Avrupa ile kıyaslandığında, on birinci ve on ikinci yüzyılların Çin'i, medeniyetin pek çok alanında çok ileride olan bir öncüyken, on dokuzuncu ve yirminci yüzyıllarda Çin çok geride kalmıştır. Francis Bacon, 1620 civarında dünyanın matbaa, barut ve mıknaş tarafından dönüştürüldüğünü söylediğinde, bunların üçünün de ilk olarak Çin'de ortaya çıktığı gerçeğine atıfta bulunmamıştır. Ancak günümüzde, MS 1200'lerdeki Çin'in genel olarak Avrupa'dan daha ileri olduğu kabul edilmektedir. Peki Çin neden ve nasıl geri kalmıştır? Dünyanın başlıca halkları arasında olan Çinliler, neden modernlik yolunda geç kalmışlardır? Eğer Çin ve Avrupa'daki yaşam koşulları ve kolaylıkları, on sekizinci yüzyıl gibi yakın bir tarihte genel olarak kıyaslanabilir düzeydeyse, Çin nasıl sanayileşmede Avrupa'yı takip etmekte bu denli başarısız olmuştur? Böyle büyük bir sorunun tek bir nedene dayanan cevabı yoktur. İkinci Bölüm'de bu ilginç soruyu çeşitli açılardan ele alacağız.

Üçüncü Bölüm'de Mao Zedong yönetimindeki Çin Komünist Partisi'nin iktidara gelişine, Dördüncü Bölüm'de ise 1949'dan bu yana geçirdiği şaşkıncı iniş-çıkışlara bakacağız. Çin düşüncesindeki modern devrim 1890'larda yelken açtığında, hiçbir yabancı modelin Çin'in durumuna uyamayacağı, birçok model kullanılsa da hiçbirinin yeterli olmayacağı ve yaratıcı Çin halkının kurtuluşunu kendi yöntemleriyle tasarlaması gerektiği ortaya çıkmıştır. Benzersiz bir geçmişe sahip olan Çinlilerin kendilerine özgü benzersiz bir gelecekleri olacaktır.

Pek çoğunu huzursuz eden bu sonuç, artık dünya genelinde ortaya çıkan şu farkındalıkla da örtüşmektedir: *Homo sapiens sapiens* türü (kendisine bu güven verici adı layık görmüş olan insan), bizzat kendi varlığını tehlike altında bulmuştur. Yirminci yüzyıl, daha önceki tüm yüzyılların toplamından daha fazla insan kaynaklı acı, ölüm ve çevresel saldırıya sahne olmuştur. Belki de Çinliler, nihayet büyük dış dünyaya, tam da onun çöküşüne dahil olacak şekilde ve zamanda katılmıştır. Daha az kötümser olan birkaç gözlemci ise nihayetinde bizi ancak Çinlile-

rin üç bin yıldır sergilediği gibi bir hayatta kalma kapasitesinin kurtarabileceğine inanmıştır.

Çin'in uzun tarihine, çok kanallı reformlarına, isyanlarına, devrimlerine, modern yüzyıldaki takdire şayan başarıları ve ağır başarısızlıklarının dökümüne, tazelenmiş ve yeni bilgilerle donanmış bir bakışla bakarak, Çin'in geleceğini şekillendirecek ve bizim geleceğimizi etkileyecek uzun vadeli eğilimleri ve çağdaş koşulları bulabiliriz.

JKF

12 Eylül, 1991

GİRİŞ

ÇİN TARİHİNİ ANLAMAYA YÖNELİK YAKLAŞIMLAR

TARİHSEL BAKIŞ AÇILARININ ÇEŞİTLİLİĞİ

Tıpkı Batı tarihinin en iyi Amerika ve Avrupa'da bilineceği gibi, Çin tarihinin de en iyi Çin'de bilineceği gerçeği, Çin ile dış dünya arasında uyumsuz bakış açıları yaratır. Sözelimi, Çinliler Mançu kabile liderlerinin yeni devletleri Qing'i ("Saf") 1636'da isimlendirdiklerini bilirler. Bu, Amerikalıların (en azından Boston civarındaki) ise Yeni Dünya'nın ilk koleji olan Harvard'ın kurulduğu yıl olarak hatırladıkları yıldır. 2 milyon civarı Mançu'nun 120 milyon civarı Çinliyi hükmü altına almasından sonra, Qing Hanedanlığı nüfusu bu süre zarfında 400 milyona yükselmiş olan Çin halkını 267 yıl yönetmiştir. 1770'lerdeki yarı evresinde Çin İmparatorluğu'nu Pekin'den yöneten Qing Hanedanlığı; Moğolistan, Orta Asya ve Tibet'i topraklarına katarken, birkaç milyon Amerikalı isyancı on üçüncü kolonilerinde Britanya'dan bağımsızlıklarını ilan etmiştir.

Birleşik Devletler, on sekizinci yüzyıl Fransa'sı ve on dokuzuncu yüzyıl İngiltere'sinin ardından zirve ulus konumuna gelmişken, tarihsel bir bakış açısı artık her zamankinden daha fazla gerekli hâle gelmiştir. Birleşik Devletler'in demokratik pazar ekonomisi, Çin'in son komünist diktatörlüğüyle karşı karşıyadır. Ancak Çin komünizminin ardında, dünyanın en uzun soluklu ve başarılı mutlak monarşi geleneği yatmaktadır. Bugün Çin, Amerikalıların dünyanın kurtuluşu için özel bir armağan olarak gördüğü temsilci siyasal demokrasi olmaksızın ekonomik modernleşmeyi gerçekleştirmeye çalışmaktadır. Çin diktatörlüğünü yerden yere vurmaya meyilli Birleşik Devletler vatandaşlarının, kendi uluslarının özgürlük ve iktidar icrasında yaşadığı güçlükleri hatırlaması hiç de fena olmaz. Bu durum, Amerikan modelinin Çin'in modern dönüşümüne ne kadar uygun olduğu sorusunu akla getirmektedir. Birleşik Devletler, örneğin ulusal liderlik konusunda, yakın zamanlarda çeşitli sıkıntılar yaşamıştır. Bir başkan henüz bilinmeyen ve sormayı da yeğlemediğimiz nedenlerden ötürü suikaste uğramış; bir diğer başkan yalancılıktan suçlanıp mahkemeye verilmekten kaçmak için istifa etmiştir. Daha yakın geçmişte ise Hollywood'dan gelen bir diğer başkan kurgusal bir hayat sürmüş; bir yandan kendisine ve halka bizleri iyi hissettirmek için yalanlar söylerken demokrasimiz altında, alt bir sınıf yaratıp Sovyetler Birliği'yle Soğuk Savaş'ı sona erdirmiştir. Tam bu esnada, çok uzakta, Çin'de Başkan Mao Zedong milyonlarca Çinliyi

öldürerek bunu devrimin sınıf mücadelesi olarak adlandırmıştır. Mao Zedong'un 1989'da göreve gelen halefi, Çin'in otokratik geleneğine öylesine bağlıydı ki, demokrasi talep eden silahsız göstericilerle karşılaşınca, yüzlercesini televizyonların en çok izlendiği saatlerde tanklarla ezdirmek gibi bir hataya düşmüştü.

Bugün Pekin'deki yaşlı yöneticiler, Çin'in küresel ticaret dünyasının popüler kültürüyle dolup taşmasını istemiyor. Akademideki Amerikalılar, Çin'den 40 bin zeki öğrenciyi bağırlarına basıp modern sorunlara dair özgür düşünceye sahip olmalarını istiyorlar. Amerika'da bu sorunlar uyuşturucu, silah sanayi ve sokaklarda adam vurmaya da içeriyor. Çinliler bir milyardan fazla nüfus içerisinde boğulmayı önlemek için doğum oranlarını düşürmek zorunda kaldıkları için, yeni doğan kız çocuklarını öldürme yolunu ya da doğum kontrol ve kürtaj gibi diğer yolları deniyorlar. Buna karşın çoğu Amerikalı, annesini ya da geleceğini önemsemeksizin anne karnındaki tüm ceninleri aziz insanlar belleyip kurtarmak istiyor.

Tüm bu tuhaf ve dokunaklı ironiler arasında, bugün hâlâ cevaplanamış olan bir soru ise Çinli vatanseverlerin yakasını bırakmıyor. Çin'in Han Hanedanlığı, Roma İmparatorluğu ile çağdaştı, hatta ondan daha büyüktü. Gerçekten de Çin bir vakitler dünyanın en üstün medeniyetiydi; sadece Roma'nın dengi değil aynı zamanda Orta Çağ Avrupa'sının da çok ilerisindeydi. Abartıdan uzak bir finansal tarihçi olan Albert Feuerwerker, MS 1000'den 1500'e kadar "(Bürokratik derinlik ve kültürel edinimler şöyle dursun) tarımda üretkenlik, endüstriyel beceri, ticari çok yönlülük, kentsel refah ya da yaşam standartları açısından hiçbir karşılaştırma, Avrupa'yı Çin İmparatorluğu'yla eş düzeye çıkaramaz." (Ropp 1990) demiştir. Öyleyse neden Çin modern zamanlarda geride kaldı? Nasıl oldu da on dokuzuncu yüzyıl sonunda Batılı ve hatta Japon emperyalistlerce küçümsenir hâle geldi?

Bu sorunun cevabı kısmen Çin'de, kısmen Batı'da yatmaktadır. 1750 dolaylarında İngiltere'de başlayan Sanayi Devrimi'nden bu yana, bilim ve teknoloji modern dünyayı kökten dönüştürmüştür. 1978'den beri "modernleşme", Çin'in ulusal hedefi olmuştur. Bir büyük halkın modern bir geri dönüş yapması, Çinlilerin kendilerinde içkin olan üstünlük algılarına dair bakiye kanaatleri de düşünüldüğünde, özellikle etkileyicidir. Yirminci yüzyılda Shang bronzları, Song resimleri ve Çin mirasının diğer yönlerinin üstün niteliği, yaygın bir şekilde kabul edilmiştir. Joseph Needham ve ekibi, 1950'den itibaren yayımladıkları *Science and Civilisation in China* [Çin'de Bilim ve Medeniyet] adlı kitap dizisinin on dördüncü ve diğer ciltlerinde, erken dönemdeki Çin keşifleri ve buluşlarının, yaygın olarak bilinen kâğıt, matbaa, barut ve pusuladan çok daha fazla olduğunu, etkileyici bir yelpaze ile betimlemişlerdir. Nathan Sivin, Çin'deki ve Avrupa'daki modern öncesi bilimin, görünüşte birbirine, her birinin modern bilime benzediğinden daha fazla benzediğini ileri sürmüştür. Avrupa, zamanı geldiğinde kendisini bilimsel düşünceye daha hazır hâle getiren düşünce yollarını miras almış olsa da, her iki durumda da, bilim ve